એકમ 2

સજીવ અને નિર્જીવ (Living and Non-Living)

આપણી આસપાસ ઘણાં બધાં પશુ, પક્ષી, જીવજંતુઓ અને વૃક્ષો જોવા મળે છે. તમે એમને કોઈ દિવસ ધ્યાનથી જોયાં છે ? ચાલો આજે આપણે તેમને ધ્યાનથી જોઈએ.

વર્ગખંડની / શાળાની બહાર જઈને તમને જોવા મળતી વિવિધ ચીજવસ્તુઓ, પશુઓ, પક્ષીઓ, જીવજંતુ, વનસ્પતિ, વગેરેનાં નામ કોષ્ટકમાં લખો. કોષ્ટકમાં દર્શાવેલ જે લક્ષણો તેઓ ધરાવતા હોય તેની સામે ✓ ની નિશાની કરો.

નામ	ખોરાક લે છે ?	શ્વાસ લે છે ?	હલન-ચલન કરે છે ?	પોતાની જાતે એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જાય છે ? (પ્રચલન કરે છે ?)

કોષ્ટકમાં જે નામની સામે ખોરાક લે છે, શ્વસન કરે છે, હલન-ચલન કે પ્રચલન કરે છે, એ પૈકી કોઈ પણ એક ખાનામાં ✓ની નિશાની થઈ હોય તો તેને આપણે સજીવ કહીશું.

કોષ્ટકનું અવલોકન કરી સજીવોની યાદી તૈયાર કરો.

___

___

___

___

સજીવ જેવાં લક્ષણો ન ધરાવતી વસ્તુઓને નિર્જીવ કહેવાય. કોષ્ટકનું અવલોકન કરી નિર્જીવની યાદી તૈયાર કરો.

તમે બનાવેલ સજીવોની યાદીમાં વનસ્પતિનું નામ છે? કઈ કઈ?

ચાલો, વનસ્પતિ સજીવની લાક્ષણિકતા ધરાવે છે તે માટે નીચેની પ્રવૃત્તિ કરીએ :

શું જોઈશે ? ચૂનો, પાણી, આરપાર દેખાય તેવી પ્લાસ્ટિકની કોથળી, દોરી અને વાટકી / ડિશ.

શું કરીશું ?

☞ એક વાટકી / ડિશમાં લો.

☞ તેમાં પાણી લો.

☞ આ પાણીમાં ચૂનો ઓગાળો. થોડીવાર સુધી તે પાણીને ઠરવા દો.

☞ ઠરેલા પાણીને ઉપરથી નિતારી લઈ અન્ય પાત્રમાં લો.

● તે કેવા રંગનું છે ? નોંધો.

■ હવે તે નિતર્યા પાણીમાંથી થોડું પાણી કોથળીમાં ભરો.

■ આ કોથળીને કોઈ પણ વનસ્પતિ સાથે આકૃતિમાં દર્શાવ્યા મુજબ બાંધો.

■ એક કલાક બાદ કોથળીમાંના પાણીનું અવલોકન કરી તેનો રંગ નોંધો.

બાકી રહેલા ચૂનાના નિતર્યા પાણીમાં સ્ટ્રૉની મદદથી તમે ફૂંક મારી જુઓ. કેવો રંગ થાય છે ? તે અહીં નોંધો

પાણીમાં આવું રંગપરિવર્તન શા માટે થાય છે ? તમારા શિક્ષકની મદદથી જાણો અને નીચેના પ્રશ્નનો જવાબ મેળવો.

- વનસ્પતિ શ્વસન કરે છે ? કયા અંગ દ્વારા ?

ચાલો, સજીવનાં અન્ય લક્ષણો વિશે જાણીએ.

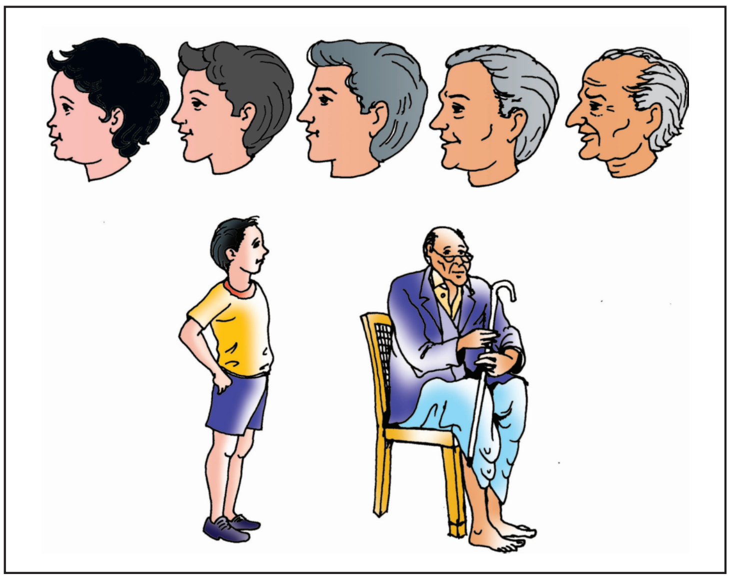

આપેલા ચિત્રનું અવલોકન કરો અને બાળકમાં થયેલ પરિવર્તનની નોંધ કરો.

આમ, દરેક સજીવ સમય જતાં વૃદ્ધિ (વિકાસ) પામે છે. જેમ કે બાળકમાંથી યુવાન બનવું.

તમે અન્ય કયા સજીવને વૃદ્ધિ પામતા જોયા છે ?

- અરે, આ ફુગ્ગો પણ મોટો તો થાય છે. તો શું એ સજીવ છે ?

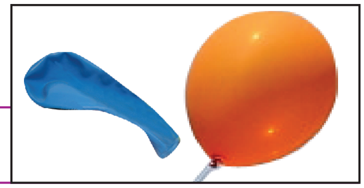

- તમને કેવી રીતે ખબર પડે છે કે તમારા પગમાં કાંટો વાગ્યો ?

- શિયાળામાં તમે ઊનનાં કપડાં શા માટે પહેરો છો ?

ગાય / ભેંસ / કૂતરાને કાંટો વાગે ત્યારે તેમને આવું કંઈ થતું હશે ? આવું થાય ત્યારે તેઓ શું કરતા હશે ?

- ભીંત ઉપર ખીલી મારીએ તો શું ભીંતને આવું થતું હશે ?

દુખવું, ભૂખ લાગવી, હસવું, રડવું વગેરે સંવેદના છે. દરેક સજીવ સંવેદના અનુભવે છે. ગરમી લાગવી, ઠંડી લાગવી વગેરે એક પ્રકારની સંવેદના જ છે. તમને અનુભવાતી અન્ય સંવેદનાઓ અહીં નોંધો.

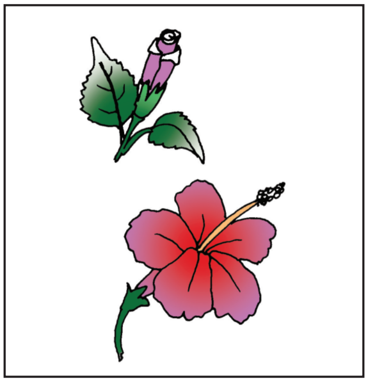

કળીમાંથી ફૂલનું ખીલવું

લજામણીનો છોડ

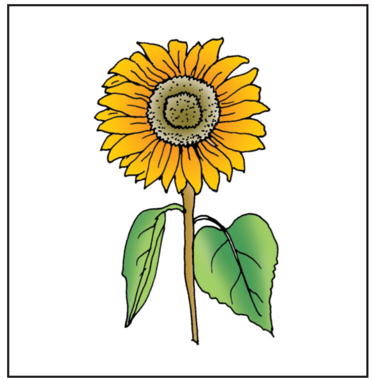

સૂર્યમુખી

આવી સંવેદના વનસ્પતિ પણ અનુભવે છે. તમારી શાળામાં કે ગામ/શહેરમાં લજામણીનો છોડ હોય તો તેનાં પાનને અડકી જુઓ.

- સવારે તથા રાત્રે વૃક્ષોનાં પાંદડાંઓનું અવલોકન કરો. તમને જણાશે કે સવાર કરતાં રાત્રે વૃક્ષોનાં પાંદડાં પ્રમાણમાં વધારે નમેલાં હશે. સંવેદનાના કારણે કેટલાંક પુષ્પો રાત્રે ખીલે છે.
- કયાં ફૂલો માત્ર રાત્રે જ ખીલે છે? તેનાં નામ અહીં નોંધો.

જગદીશચંદ્ર બોઝ નામના ભારતીય વૈજ્ઞાનિકે શોધ્યું છે કે વનસ્પતિ પર સંગીતની અસર થાય છે. સંગીતના કારણે વનસ્પતિનો વિકાસ વધુ થાય છે.

શું જોઈશે ? અંકુરણ પામેલ બટાટું, ખોખું, પૂંઠાં, કાતર, ગુંદર

શું કરીશું ?

☞ એક ખોખું લો. તેમાં અંકુરણ પામેલ એક બટાટું મૂકો.

☞ આકૃતિમાં બતાવ્યા મુજબ ખોખામાં પૂંઠાના અવરોધો મૂકી એક બાજુ નાનું છિદ્ર પાડો, જેમાંથી સૂર્યપ્રકાશ અંદર જઈ શકે.

☞ દસ દિવસ બાદ બટાટાનું અવલોકન કરો અને અહીં નોંધો.

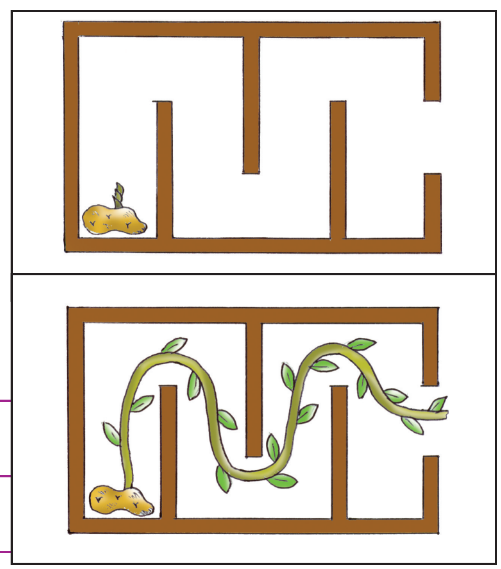

તમારે આંબો ઊગાડવો હોય તો તમે શું કરશો ?

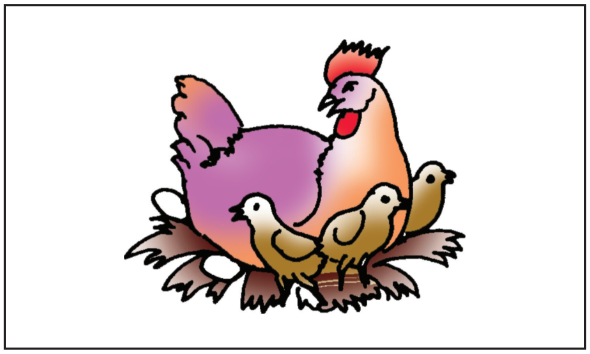

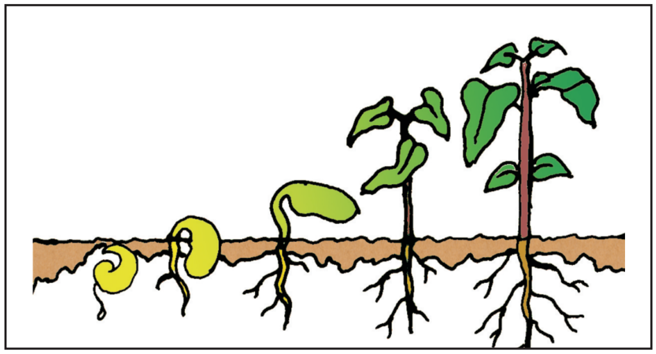

આમ, દરેક સજીવ પોતાના જેવો બીજો સજીવ ઉત્પન્ન કરી શકે છે. આ ક્રિયાને પ્રજનન કહે છે.

એક સાઇકલ બીજી સાઇકલને જન્મ આપશે ?

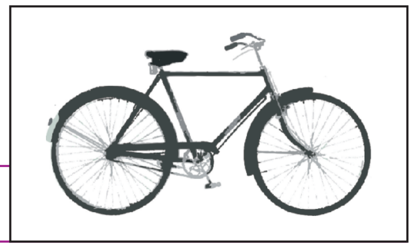

- આમ, સજીવો ચોક્કસ લક્ષણો ધરાવે છે. તમને જાણવા મળેલ સજીવનાં મુખ્ય લક્ષણો અહીં નોંધો

હવે, કહો તો આકાશમાં ફરતું વાદળ સજીવ છે કે નિર્જીવ ? શા માટે ?

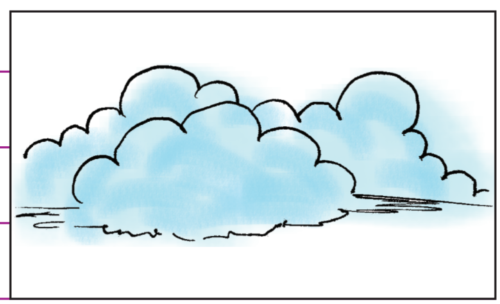

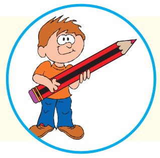

પ્ર.1 નીચે આપેલાં ચિત્રોની સમાનતા અને ભિન્નતા જણાવી તે સજીવ છે કે નિર્જીવ છે, તે લખો :

ચિત્રો		સમાનતા	ભિન્નતા
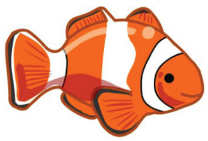			
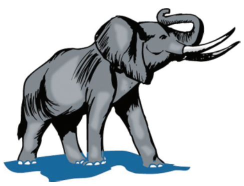			

મિત્રો સાથે નીચેની રમત રમો :

Guess - What

બધા મિત્રો ભેગા મળી સજીવ અને નિર્જીવનાં સાત સાત નામ બ્લૅકબોર્ડ પર લખો.

- તમારામાંથી કોઈ એક દાવ લો અને બ્લૅકબોર્ડ પર લખેલ કોઈ એક નામ મનમાં ધારી લો.
- બાકીના મિત્રો નીચે જેવા પ્રશ્નો પૂછશે. જેનો ફક્ત ''હા / ના''માં ઉત્તર દાવ લેનાર મિત્ર આપશે.

  દા.ત. (1) શું તે ચાલી શકે છે ? (2) શું તે શ્વાસ લઈ શકે છે ?
- પ્રશ્નોના જવાબના આધારે તમારે ધારેલ નામ ઓળખી બતાવવાનું છે.

નોંધ : તે સજીવ છે ? નિર્જીવ છે ? આવા પ્રશ્નો પૂછી શકાય નહીં. જેટલા ઓછા પ્રશ્નમાં જવાબ મેળવી શકાય તેટલું વધુ સારું. આમ, વારાફરતી અલગ-અલગ મિત્રો આવાં નામ ધારશે અને તમે તે ઓળખી બતાવશો.